



ČUVARI Džeraldina Bruks KNJIGE

Preveo Miroslav Bašić Palković

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2008.

HANA

SARAJEVO, PROLEĆE 1996.

I

Mogla bih odmah, na samom početku, da priznam: to nije bila moja uobičajena vrsta posla.

Volim da radim sama u mojoj čistoj, tihoj, dobro osvetljenoj laboratoriji sa precizno podešenom klimom, u kojoj mi se sve što mi je potrebno nalazi pri ruci. Istina je da me prati glas stručnjaka koji može uspešno da radi i van laboratorije, kada je na to primoran, kada muzeji ne žele da plate osiguranje za prenos nekog eksponata ili kada vlasnici privatnih zbirki ne žele da bilo ko sazna šta to oni zapravo poseduju. Isto tako je istina da sam znala da preletim pola sveta kako bih obavila neki zanimljivi posao. Međutim, to nikada nisam uradila da bih dospela na neko mesto poput ovoga: u salu upravnog odbora jedne banke usred grada u kojem su ljudi pre samo pet minuta prestali da pucaju jedni na druge.

Prvo i prvo, u mojoj laboratoriji kod kuće nema stražara koji obleću oko mene. Hoću reći, moj muzej ima nekoliko nenametljivih čuvara u obezbeđenju koji se šetaju unaokolo, ali nijednom od njih nikada ne bi palo na pamet da kroče u moj radni prostor. Nimalo nalik ovom ovde osoblju. Njih šestorica. Dvojica su bili čuvari iz obezbeđenja, dvojica iz bosanske policije, koji su motrili na čuvaru iz banke, a preostala dvojica iz mirovnih snaga Ujedinjenih nacija, i bili su tu kako bi motrili na ove iz bosanske policije. Svi su vodili veoma bučne razgovore na bosanskom ili danskom preko slušalica koristeći se pucketavim radio-vezama. Izgleda da oni nisu pravili dovoljno veliku gužvu, pa se tu morao naći i zvanični posmatrač Ujedinjenih nacija, Hamiš Sajan. Bio

je to prvi Sik iz Škotske kojeg sam u životu srela, sav obavijen u tvid i u turban indigo boje. Tako nešto se sreće samo u Ujedinjenim nacijama. Morala sam da ga zamolim da naglasi Bosancima da nema pušenja u prostoriji u kojoj će se uskoro naći i rukopis iz petnaestog veka. Posle toga su se samo još više uzvrpoljili.

A i ja sam se sama sada već uzvrpoljila. Čekali smo već gotovo dva sata. Iskoristila sam to vreme najbolje što sam mogla. Čuvari su mi pomogli da premestimo veliki sto za sastanke malo bliže prozoru kako bih bolje iskoristila svetlo. Sastavila sam mikroskop na rasklapanje i poređala svoje alatke: fotoaparate, pincete i skalpele. Želatin je već počeo da se lagano topi u svojoj posudici postavljenoj na grejač, a i lepak na bazi pšenice, lanene niti i zlatna folija stajaše spremni zajedno sa nekoliko prozirnih kesica za slučaj da budem dovoljno srećna da pro-nađem neke odlomljene ili zaostale komadiće u koricama – pravo je čudo šta sve možete saznati o nekoj knjizi proučavajući hemijski sa-stav jedne obične mrvice hleba. Izvadila sam i različite uzorke teleće kože, svitke ručno izrađene hartije različitih boja i kvaliteta, kao i sun-đeraste podloge koje sam postavila u kalup spremne da na njih spu-stim knjigu. Ako uopšte ikada donesu knjigu.

„Znate li koliko ćemo još čekati?“, upitala sam Sajana. Slegnuo je ramenima.

„Mislim da kasne zbog predstavnika Narodnog muzeja. Pošto je knjiga u vlasništvu muzeja, banka ne može da je izvadi iz sefa ako on nije prisutan.“

Prišla sam prozoru sva nestrpljiva. Nalazili smo se na poslednjem spratu banke u zgradi nalik na austrougarsku svadbenu tortu sa gip-sanom fasadom koja je bila izbušena rupicama od minobacačkih gra-nata baš kao i sve ostale građevine u gradu. Kada sam spustila ruku na staklo, hladnoća me je odmah protresla. Trebalo je da bude prolećno vreme, dole u baštici pokraj ulaza u banku šafrani su već bili procvetali. Međutim, ranije toga prepodneva pao je sneg, pa su čašice svih cvetića bile do vrha ispunjene penastim pahuljicama, kao malecne šolje pune kapučina. Zbog snega je bar svetlo u sobi bilo jarko i ravnomerno. Od-lično osvetljenje za rad, kada bih samo mogla da počnem sa radom.

Čisto da se uposlim nećime, razvila sam par komada hartije i izrav-nala platna. Metalnim lenjirom prešla sam preko svakog lista da ga ispravim. Zvuk koji je proizvela metalna ivica lenjira dok sam njome prelazila preko velikog lista papira bio je sličan zvuku talasa koje mogu da čujem iz svoga stana u Sidneju.

Primetih da mi ruke drhte. To u mom poslu nije dobra stvar.

Moje ruke niko ne bi nazvao jednim od lepših delova moga tela. Is-pucale, sa nabreklih žilama na nadlanicama, uopšte ne izgledaju kao da su deo mojih zglobova za koje sva srećna mogu reći da su tanani i glatki kao i ostatak moga tela. Spremačicine ruke, kako ih je nazvala moja majka poslednji put kada smo se nešto raspravljale. Nakon toga, kada je trebalo da se nađem sa njom na kafi u *Kosmopolitenu* – bio je to kratak uljudan susret tokom kojeg smo sedele tamo ukočene kao dve ledenice – ja sam navukla par rukavica koje sam kupila kod *Salvosa* čisto radi zafrkancije. Naravno, *Kosmopoliten* je verovatno jedino mesto u Sidneju na kojem ljudi ne bi primetili ironiju koja se krila iza tog mog poteza. Ali moja majka jeste. Spomenula je nešto o tome da će mi kupiti i odgovarajući šešir.

Pod jarkim svetlom od sveg tog snega, moje ruke su izgledale gore nego inače, onako skroz crvene čak su počele i da se perutaju jer sam stalno morala da čistim masnoću iz kravljih creva koristeći se komadom kamena plavca. Kada živite u Sidneju, nije baš najprostija stvar pronaći negde metar telećih creva. Još od kada su izmestili klanicu iz Houmbuša krenuvši da doteruju to mesto za Olimpijadu 2000. godine, bukvalno morate da se odvezete u neku nedodiju, a kada konačno stignete tamo, oko toga mesta toliko sve vrvi od čuvara zbog boraca za zaštitu životinja da se jedva možete provući do ulaza. A nije ni da ih krivim što misle da sam malko uvrnuta. Nije lako na brzaka shvatiti zašto bi nekome bio potreban metar telećeg slepog creva. Međutim, ako planirate da radite sa materijalima starim pet stotina godina, morate da znate i na koji su način oni bili napravljeni pre pet stotina godina. U to je bio uveren moj učitelj, Verner Hajnrh. On je govorio da možete čitati o usitnjavanju pigmenata i mešanju gipsa koliko god hoćete, ali da je jedini način da te procese shvatite onaj u kojem

ćete to sami isprobati. Da bih saznala šta svi oni kujundžijski izrazi iz knjiga zaista označavaju, morala sam i sama da izradim listić zlata: da ga udaram i savijam i opet udaram na nečemu za šta se neće zalepiti, poput meke podloge od očišćenih telećih creva. Na kraju dobijete gomilicu listića od kojih nijedan nije deblji od hiljaditog dela milimetra. A, takođe, dobijete i ružne ruke.

Stisnula sam pesnicu pokušavajući da izravnam svoju „staračku“ kožu. A i da bih videla da li će šaka prestati da mi drhti. Bila sam napeta još od kada sam presela u drugi avion u Beču prethodnoga dana. Inače često putujem, ali prosto morate tako kada živite u Australiji i želite da učestvujete u najzanimljivijim projektima iz moje oblasti, a to je konzervacija srednjovekovnih rukopisa. Ali, uopšteno govoreći, baš i nemam običaj da idem na mesta koja se pominju u glavnim vestima ratnih izveštača. Znam da ima ljudi koji se upuštaju u takve stvari, pa onda pišu odlične knjige o svojim iskustvima, i pretpostavljam da poseduju onaj optimistički osećaj da im se baš to ne može desiti, koji im omogućava takve poduhvate. Ali ja, ja sam vam potpuni pesimista. Ako postoji neki snajperista u zemlji u koju sam došla, ja skroz-na-skroz očekujem da mu se nađem na nišanu.

Mogli ste videti da je rat i pre nego što je avion sleteo. Dok smo se probijali kroz sive oblake koji izgleda predstavljaju stalni ukras evropskog neba, kućice pokrivene crvenkastosmeđim crepovima koje su okruživale Jadransko more na prvi pogled učiniše mi se poznatim, podsetivši me na one krajolike na koje sam navikla dole na jugu – preko crvenih krovova Sidneja pa sve do zagasitoplavog mora koje u luku okružuje plažu Bondi. Ali, gledano iz ovoga ugla, polovina kuća više nije bila na svome mestu. To su sada bili samo raštrkani ostaci građevina koji su štrčali u razrušenom nizu poput pokvarenih zuba.

Osetili smo potrese u avionu dok smo leteli iznad planina. Nisam imala snage da gledam napolje kada smo ušli u Bosnu pa sam povukla dole zavesu na prozoru. Neki mlađi tip koji je sedeo pokraj mene – pripadnik neke od misija koje pružaju pomoć stanovništvu, pretpostavila sam po njegovoj kambodžanskoj marami i po njegovom ispijenom malaričnom izgledu – očito je hteo da pogleda napolje, ali ja

nisam odgovorila na taj njegov pokret već sam pokušala da mu skrenem pažnju nekim pitanjem.

„Šta vas to dovodi na ovo mesto?“

„Uklanjanje mina.“

Bila sam na ivici da kažem nešto što se graničilo sa neumesnim poput „Posao vam se baš razbuktao?“, ali sam uspela da se obuzdam, što je bilo sasvim nesvojstveno mojoj ličnosti. A posle toga smo sleтели, a on je ustao zajedno sa svim ostalim ljudima iz aviona koji su se gurali između sedišta čeprkajući po prtljažnicima nad glavom. Naprtio je ogroman ranac preko ramena skoro slomivši nos nekom čoveku koji se gurao u redu iza njega. To je onaj smrtonosni zamah rancem od devedeset stepeni kakav stalno možete videti i u autobusu koji vozi prema Bondiju.

Vrata aviona su se najzad otvorila i putnici pohrliše prema njima kao da su međusobno spleteni. Ja sam bila jedini putnik koji je i dalje sedeo. Osećala sam se kao da sam progutala kamen koji me je sada držao prikovanom za sedišta.

„Doktorica Hit?“ Stjuardesa se nagnula nada mnom u sada već ispražnjenom prolazu.

Taman sam htela da kažem „Ne, to je moja majka“, kada sam shvatila da je mislila na mene. U Australiji se samo lekari razmeću svojom doktorskom titulom. A ja se svakako prilikom poletanja nisam prijavila ni pod kojom drugom titulom osim „gospođica“.

„Vaša pratnja iz Ujedinjenih nacija čeka vas dole ispred hangara.“ To mi je odmah sve pojasnilo. Već sam primetila, još pre nego što sam prihvatila ovu tezgju, da Ujedinjene nacije svakome vole da daju najpompezniji mogući naziv.

„Pratnja?“, ponovih glupavo. „Hangar?“ Rekli su mi da će me neko sačekati, ali sam mislila da se to odnosi na nekog dokonog taksistu koji pridržava karton na kojem je moje ime pogrešno ispisano. Stjuardesa mi je uputila jedan od onih širokih, savršenih nemačkih osmeha. Nagnula se i podigla spuštenu zavesu. Pogledala sam napolje. Tri ogromna blindirana vozila sa zatamnjenim staklima, onakva u kakvima vozikaju američkog predsednika, stajala su i čekala pokraj krila moga

aviona. Taj prizor koji je trebalo da mi ulije sigurnost, za čitavu tonu je povećao težinu onog kamena u mome stomaku. Iza njih, u visokoj travi po kojoj su bili pobodeni znaci koji su na različitim jezicima upozoravali na mine, mogla sam da vidim zarđalu olupinu ogromnog teretnog aviona koji je sigurno promašio pistu u nekim ranijim, nezgodnim vremenima. Pogledah nazad u frojlajn Smehuljicu.

„Mislila sam da se pridržavaju prekida vatre“, rekoh.

„Da“, reče vedro. „Većim delom. Hoćete li da vam pomognem oko ručnog prtljaga?“

Odmahnula sam glavom, sagnuvši se da izvučem teški kofer koji sam pred poletanje jedva ugurala pod sedište ispred sebe. Aviokompanije inače ne vole da se u avion unose čitave zbirke oštih metalnih predmeta, ali Nemci veoma cene stručnjake, pa je službenik na pultu za predaju prtljaga bio uviđavan kada sam mu objasnila kako mrzim da predajem moje alat da ne bi kojim slučajem krenuo u obilazak Evrope bez mene dok se ja izležavam jer ne mogu da obavljam svoj posao.

Volim svoj posao, u tome je stvar. Baš sam se zato, i pored činjenice da sam kukavica svetskih razmera, i složila da prihvatim ovaj zadatak. Da budem iskrena, nikada mi nije palo na pamet da ga odbijem. Svakako ne biste propustili priliku da radite na jednoj od najmisterioznijih knjiga na svetu koja je pri tom sasvim jedinstvena.

Poziv mi je stigao u dva sata ujutro, što se često dešava kada živite u Sidneju. Ponekada me potpuno izludi kako najpametniji ljudi – direktori muzeja koji upravljaju institucijama sa visokim međunarodnim ugledom ili druge glavešine koje vam u bilo koje doba dana do tančina mogu objasniti šta Hang Seng znači – ne mogu da upamte prostu činjenicu da je Sidnej devet sati ispred Londona i četrnaest sati ispred Njujorka. Amitaj Jomtov je sjajan čovek. Verovatno najveći stručnjak u svojoj oblasti. Ali mislite li da bi on mogao izračunati vremensku razliku između Jerusalima i Sidneja?

„Šalom, Hana“, reče mi na svom snažnom izraelskom naglasku izgovorivši moje ime sa grlenim *h* kao i obično. „Nisam te probudio?“

„Nisi, Amitaju“, rekoh, „uvek sam budna u dva ujutru, to mi je najbolji deo dana.“

„O, pa izvini, ali mislio sam da bi te možda interesovalo da čuješ da je otkrivena Sarajevska hagada.“

„Nije valjda!“, rekoh najednom sva razbuđena. „To su odlične vesti.“ I jesu bile, ali to su takođe bile odlične vesti koje sam sasvim lepo mogla pročitati i preko mejla u neko pristojno doba dana. Nije mi padalo na pamet zašto je Amitaj našao za shodno da me nazove.

Amitaj je kao i većina ljudi rođenih u Izraelu bio prilično staložena osoba, ali su ga ove vesti potpuno uzbudile. „Oduvek sam znao da je ta knjiga preživela. Znao sam da će izdržati bombardovanje.“

Sarajevska hagada, napisana u srednjovekovnoj Španiji, predstavljala je čuveni i veoma jedinstveni artefakt, raskošno ukrašeni hebrejski rukopis sačinjen u doba kada je jevrejska javnost bila strogo protiv bilo kakvih ilustracija. Verovalo se da je zapovest iz Druge knjige Mojsijeve *Ne gradi sebi lika rezana niti kakve slike od onoga što je gore na nebu ili dole na zemlji* zaustavila slikovne prikaze živih bića u umetnosti srednjovekovnih Jevreja. Kada se knjiga najednom pojavila u Sarajevu 1894. godine, njene stranice sa oslikanim minijaturama su obrnule taj stav naglavačke, a tekstovi o istoriji umetnosti su morali biti iznova napisani.

Na početku opsade Sarajeva 1992, kada su muzeji i biblioteke postali mete u ratnim dejstvima, taj kodeks je nestao. Muslimanska vlada Bosne ga je prodala kako bi kupila oružje, govorilo se u nekim glasiinama. Ne, agenti Mosada su ga prokrijumčarili kroz tunel ispod sarajevskog aerodroma. Nikada nisam verovala ni u jedan od ta dva scenarija. Mislila sam da je ta predivna knjiga verovatno postala deo čitave mećave spaljenih stranica – osmanskih državnih dokumenata, drevnih Kurana, slovenskih svitaka – koja je poput toplog snega pala na grad nakon što su buknule fosforne bombe.

„Ali, Amitaju, gde je bila protekle četiri godine? Kako su je pronašli?“

„Znaš da je Pesah, zar ne?“

Ja sam to zapravo i znala: još sam osećala posledice mamurluka od crvenog vina nakon veselog i krajnje neprimerenog piknika uoči Pashe koji je jedan od mojih drugova priredio na plaži. Naziv prazničkog

obeda na hebrejskom glasi *seder* što znači red: a ne pamtim da sam se u svojoj skorijoj prošlosti ikada tako *uneredila* kao te noći.

„E, pa, sinoć je jevrejska zajednica u Sarajevu priredila svoj seder i usred njega su – krajnje dramatično – izneli Hagadu. Predvodnik njihove zajednice održao je govor rekavši da opstanak knjige predstavlja simbol opstanka sarajevskog multietničkog ideala. A znaš li ko ju je spasao? Zove se Ozren Karaman, šef muzejske biblioteke. Upao je unutra pod naletom granata.“ Amitajev glas najednom je zazvučao nekako promuklo. „Zamisli samo, Hana! Musliman koji je rizikovao svoju glavu da bi spasao jevrejsku knjigu.“

Nije nalikovalo Amitaju da bude oduševljen pričama o odvažnim i neustrašivim ljudima. Jedan indiskretni kolega mi je jednom odao da je tokom služenja obaveznog vojnog roka Amitaj bio u odredu komandosa koji je inače toliko tajnovit da ga Izraelci nazivaju samo „jedinicom“. Iako je to već pripadalo davnoj prošlosti kada sam ga ja prvi put upoznala, zapala mi je za oko njegova fizička građa kao i njegov stav. Imao je snažne mišiće poput dizača tegova i neku istančanu opreznost. Gledao bi pravo u vas dok priča sa vama, ali bi u pauzama pogledom ispitivao okruženje, svestan svega što se oko njega dešava. Baš mi se učinio veoma nadržan kada sam ga upitala za jedinicu. „Nikada ti nisam potvrdio tu priču“, brecnuo se. Ali, ja sam mislila da je sve to prilično zanimljivo jer sasvim je sigurno da nećete tako često naići na bivšeg komandosa među konzervatorima knjiga.

„I šta je taj matorac uradio sa knjigom kada je došao do nje?“, upitala sam.

„Odložio ju je u sef u trezoru državne banke. Možeš i sama da zamisliš kako knjiga danas izgleda zbog toga... Nigde u Sarajevu nema grejanja evo već dve zime... pa je još i stavljena u neku metalnu kutiju za novac... metalnu, od svih mogućih materijala... i sada je još tamo... teško mi je i da mislim o tome. No, nema veze, u svakom slučaju Ujedinjene nacije žele da neko pregleda u kakvom je stanju. Platiće sve što je potrebno da se dovede u red – žele da je izlože što je pre moguće, da podignu raspoloženje u gradu. A ja sam video tvoje ime na programu konferencije koja se sledećeg meseca održava u Tejtu, pa

sam pomislio, kada već dolaziš u ovaj deo sveta, da bi možda mogla da uguraš u svoj raspored ovaj posao?“

„Ja?“ Glas mi je zaista zazvučao piskavo. Ne patim od lažne skromnosti: odlična sam u svome poslu. Ali za posao poput ovog, kakav se javlja jednom u životu i može da vam naglo unapredi karijeru, možete pronaći bar desetak drugih ljudi sa mnogo više iskustva i sa boljim vezama u Evropi. „A zašto ti ne bi to uradio?“

Amitaj je znao o Sarajevskoj hagadi više od bilo kojeg drugog živog stručnjaka, pisao je i monografije o njoj. Zнала sam da bi uživao u prilici da sopstvenim rukama zapravo i poradi na kodeksu. Duboko je uzdahnuo. „Srbi već tri godine ističu da su Bosanci fanatični muslimani, pa su konačno i neki Bosanci počeli da im veruju. Pošto su Saudijci sada tamo veliki donatori, usprotivili su se davanju tog zadatka jednom Izraelcu.“

„O, Amitaju, baš mi je žao...“

„Nema veze, Hana. U dobrom sam društvu. Nisu hteli ni Nemca. Naravno, ja sam prvo predložio Vernera, bez uvrede...“ Pošto je her doktor Verner Marija Hajnrh bio ne samo moj nastavnik, već, pored samog Amitaja, vodeći svetski stručnjak za hebrejske rukopise, teško da bih se mogla osećati uvređenom. Međutim, Amitaj mi je objasnio da se Bosanci i dalje ljute na Nemce zato što su ovi prvobitno pokrenuli rat priznavši Sloveniju i Hrvatsku. „A Ujedinjene nacije ne žele Amerikanca jer američki kongres stalno pljuje po Unesku. Pa sam pomislio da bi ti bila dobra za taj posao, jer ko uopšte ima neki negativni stav o Australijancima? Takođe sam im rekao da i u tehničkom smislu nisi loša.“

„Hvala ti na tako zvučnoj pohvali“, rekoh. A onda mnogo nežnije dodah: „Amitaju, nikada ti ovo neću zaboraviti. Od srca ti hvala.“

„Možeš da mi se odužiš tako što ćeš dobro pribeležiti i dokumentovati sve oko te knjige, pa da bar možemo da odštampamo jedan lep faksimil. Poslaćeš mi slike koje budeš napravila, važi, i nacrt svoga izveštaja, čim budeš mogla?“

Glas mu je zazvučao tako čežnjivo da sam se postidela zbog svog ushićenja. Međutim, postojalo je jedno pitanje koje sam morala da mu postavim.

„Amitaju, postoje li bilo kakve sumnje oko autentičnosti knjige? Znaš za sve one glasine koje su kolale tokom rata...“

„Ne, ne postoji nikakva zabrinutost po tom pitanju. Bibliotekar Karaman i njegov šef, direktor muzeja, utvrdili su da je autentična van svake sumnje. Tvoj zadatak je u ovom trenutku potpuno tehničke prirode.“

Tehničke prirode? To ćemo još videti, pomislih u sebi. Većina onoga što radim *jeste* tehničke prirode: nauka i veštine kojima bilo ko sa pristojnom inteligencijom i dobrim motoričkim sposobnostima može biti naučen. Talenat je više vezan za intuiciju o prošlosti. Povezujući istraživanja i maštu, ponekada mogu da se unesem u misli onih ljudi koji su knjigu i napravili. Mogu da dokučim ko su bili ili na koji su način obavljali posao. Ja na taj način dodajem i pokoje svoje zrnice na planinu ljudskog znanja. To je ono što najviše volim u poslu kojim se bavim. A toliko je pitanja okruživalo Sarajevsku hagadu. Kada bih uspela da odgovorim bar na jedno...

Nisam mogla ponovo da zaspim pa sam navukla svoju trenerku i izašla napolje, te sam krenula kroz usnule ulice, koje su i dalje bile pomalo zagušljive od pomešanog smrada prolevenog piva i ulja za prženje, dole ka plaži gde je duvao vetar, svež i slan, sa okeana koji se nesmetano pruža preko više od polovine planete. S obzirom na to da je bila jesen, a pri tom i noć usred nedelje, skoro da nikoga nije bilo unakolo. Samo nekoliko pijanaca skljojanih pored zida surferskog kluba i par zaljubljenih duša zagrljenih na peškiru na plaži. Nije bilo nikoga da me primeti. Krenula sam da se šetam pokraj uspenušane vode koja se presijavala nasuprot tamnom pesku koji je izgledao kao da je lakiran. I pre nego što sam se valjano snašla, već sam bežala i poskakivala, pokušavajući da izbegnem nestašne talase poput nekog deteta.

To je bilo pre nedelju dana. U narednim danima taj osećaj ushićenja je postepeno negde nestao tokom one zauzetosti oko vađenja viza, podizanja avionskih karata, sređivanja papirologije za Ujedinjene nacije, za šta su mi bili potrebni veoma jaki živci. Dok sam se zbog težine svoga kofera teturala dole niz avionske stepenice pravo ka hangaru, morala sam stalno da podsećam samu sebe da je ovo upravo onakav zadatak kakav sam čekala celoga života.